

A. Budnikowski: *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2001, ss. 419

Na rynku wydawniczym ukazała się najnowsza praca z dziedziny międzynarodowych stosunków gospodarczych. Została napisana przez pracownika naukowego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie. Jest to kolejny podręcznik na ten temat opracowany w ciągu ostatnich kilku lat przez pracowników tej uczelni, wśród których główną rolę odgrywa zespół naukowy Instytutu Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych¹. Jego treść oraz zastosowane metody analizy ekonomicznej sprawiają, że czytelnik otrzymuje oryginalne opracowanie współczesnych zagadnień z zakresu kształtowania się prawidłowości rządzących międzynarodową wymianą towarów, przepływami kapitałowymi oraz ruchem ludności w skali świata. Sposób prezentacji rozważań jest odmienny od dotychczas stosowanych w podręcznikach z tego zakresu. Po raz pierwszy w polskiej literaturze autor w sposób konsekwentny opiera się bowiem na rozważaniach analogicznych do stosowanych w literaturze zagranicznej.

Istota przyjętej przez prof. Adama Budnikowskiego koncepcji pracy oraz założeń metodycznych wyraża się w jej układzie strukturalnym. Praca składa się z pięciu części podzielonych na rozdziały, których liczba jest różna, w zależności od wagi i zakresu analizowanego zjawiska. Przedmiotem rozważań w części I są przesłanki rozwoju globalizacji we współczesnej gospodarce światowej. Do najważniejszych autor zaliczył wpływ postępu naukowo-technicznego, rozpad systemu komunistycznego i gospodarki centralnie planowanej, co zapoczątkowało ujednoczenie zasad gospodarowania w skali świata, następnie konsekwentnie wdrażaną przez WTO liberalizację przepływów nie tylko

---

¹ Do wcześniejszych należy zaliczyć m.in. *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, red. A. Budnikowski i E. Kawecka-Wyrzykowska, PWE, Warszawa 1997; P. Bożyk, J. Misala, M. Puławski: *Międzynarodowe stosunki ekonomiczne*, Warszawa 1998; *Międzynarodowe stosunki gospodarcze. Na przełomie wieków*, red. M. Piklikiewicz, Difin, Warszawa 2000.

towarowych, ale również kapitałowych i usługowych oraz rozwój regionalnych ugrupowań integracyjnych. Po ukazaniu roli handlu międzynarodowego we współczesnej gospodarce światowej (relacja ta w odniesieniu do PKB wydaje się jednak zaniżona - por. s. 21, co przypisać należy zapewne niedokładnej korekcie maszynopisu) oraz jej znaczenia dla poszczególnych krajów w końcu lat dziewięćdziesiątych - ta część rozważań kończy się przedstawieniem pojęcia i zakresu międzynarodowych stosunków gospodarczych oraz ich związku z ekonomią, zarówno w aspekcie teoretycznym i praktycznym, jak i w ujęciu mikro oraz makro. To ostatnie podejście metodologiczne nie występuje w krajowej literaturze przedmiotu. Dobrze się zatem stało, że autor zwrócił uwagę na ten specyficzny związek międzynarodowych stosunków gospodarczych z mikro- oraz makroekonomią i konsekwentnie omówił w dalszych rozważaniach.

Treścią części II pracy są teoretyczne problemy wyjaśniające mechanizmy rozwoju handlu międzynarodowego. Ponieważ jest to najważniejsza forma współpracy gospodarczej między podmiotami w skali świata, A. Budnikowski odpowiedział na pytania: dlaczego kraje handlują między sobą?, na czym polegają korzyści z wymiany towarów?, jakie są relacje wymienne między krajami? oraz co decyduje o kierunkach handlu międzynarodowego? (s. 35) - poświęca aż sześć rozdziałów. Dotyczą one głównie stanowiska zajętego w tych sprawach przez przedstawicieli klasycznych, neoklasycznych, czynnikowych oraz alternatywnych teorii handlu międzynarodowego. W większości teorie te mają charakter statyczny, nie uwzględniają bowiem wpływu skali produkcji na poziom kosztów wytwarzania oraz przekształcenia w zasobach wykorzystywanych czynników produkcji. Stąd autor w kolejnym rozdziale dodatkowo analizuje wpływ wzrostu gospodarczego na rozmiary i kierunki handlu międzynarodowego.

Teorie dotyczące przyczyn obrotu towarowego były wprawdzie przedmiotem rozważań w polskiej literaturze z zakresu międzynarodowych stosunków gospodarczych, jednak zaprezentowana ich klasyfikacja, przedstawienie w ujęciu statycznym i dynamicznym oraz sposób interpretacji w

---

recenzowanej pracy - zasługują na szczególne wyróżnienie. O tym samym świadczy odwoływanie się - w większości przypadków - przy interpretacji poszczególnych teorii do polskiej i jej sąsiadów praktyki gospodarczej. W doskonały sposób ułatwia to konfrontację teorii z wynikami naszego handlu zagranicznego oraz zrozumienie trudnych założeń modelowych, które dotychczas niechętnie przyswajane były przez studentów w trakcie studiowania tego przedmiotu.

W przedstawionych teoriach autor konsekwentnie i wyczerpująco odpowiada też na wszystkie postawione pytania dotyczące mechanizmów rozwoju handlu międzynarodowego. Pewien niedosyt budzi jednak analiza cen towarów będących przedmiotem wymiany międzynarodowej, zawężona do kształtowania się *terms of trade* jako relacji wymiennych warunkujących podział korzyści z tego tytułu między partnerami wymiany. Ponadto z niezrozumianych względów została ona przedstawiona tylko przy neoklasycznych teoriach handlu międzynarodowego. Wydaje się, że zmiany zachodzące na rynku światowym od lat siedemdziesiątych wymagają szerszego teoretyczno-metodologicznego przedstawienia podstaw kształtowania się cen, uwzględniającego obecne warunki funkcjonowania gospodarki globalnej oraz zjawisko większego zróżnicowania jakości w grupach wyrobów jednoimiennych, czego wyrazem jest zjawisko wielopoziomowości cen. Ta ostatnia kwestia znajduje bowiem odzwierciedlenie nie tylko w kształtowaniu odmiennych strategii konkurencji na rynku międzynarodowym, ale również kierunków wymiany towarów między poszczególnymi krajami.

Rozważania w części pierwszej autor kończy analizą międzynarodowych przepływów czynników produkcji. Przedstawia przyczyny i formy obrotów kapitałowych w skali świata, szerzej koncentrując się na zagranicznych inwestycjach bezpośrednich. W odniesieniu do tych ostatnich przedmiotem rozważań jest ich znaczenie w gospodarce światowej - zweryfikowane najnowszymi danymi statystycznymi - oraz kierunki wpływu na gospodarkę kraju wywożącego i przywożącego kapitał w tej formie. Następnie uwaga autora koncentruje się na przepływach siły roboczej jako kolejnego czynnika produkcji,

a zwłaszcza na przyczynach i kierunkach ruchów migracyjnych w ujęciu historycznym oraz ich skutkach dla krajów emigracji i imigracji. Rozważania A. Budnikowskiego na temat przepływu czynników produkcji zawierają dużo własnych spostrzeżeń i opinii. Autor, podkreślając znaczenie międzynarodowych przepływów kapitału i siły roboczej, w części dotyczącej teorii międzynarodowych stosunków gospodarczych pomija jednak analizę przyczyn handlu usługami. Jest to - jak wiadomo - nie tylko najważniejszy sektor tworzący PKB i miejsca pracy w poszczególnych państwach, ale również najdynamiczniej rozwijający się ostatnio element handlu międzynarodowego. Wydaje się, że przyczyną takiego podejścia były i tak obszerne rozmiary recenzowanej pracy.

Treścią części III są cele i narzędzia zagranicznej oraz międzynarodowej polityki handlowej. Autor nie tylko w doskonały sposób (tzn. na licznych przykładach liczbowych, wykresach i schematach itd.) przedstawia w dwóch rozdziałach mechanizmy i skutki działania barier taryfowych oraz pozataryfowych; również, rezygnując z analizy barier parataryfowych (głównie zaś opłat wyrównawczych), a koncentrując się w kolejnym rozdziale na licznych argumentach przemawiających na rzecz liberalizmu i protekcjonizmu, w maksymalnym zakresie przybliża czytelnika do współczesnej rzeczywistości. Wbrew opinii większości autorów negatywnie oceniających protekcjonizm w wymianie z zagranicą - przedstawia także nowe argumenty uzasadniające zastosowanie środków protekcjonistycznych, zwłaszcza zaś subsydiów w koncepcji strategicznej polityki handlowej oraz innych narzędzi z grupy pozataryfowych w polityce przemysłowej poszczególnych krajów.

Problemy te nie były dotychczas analizowane w podręcznikach z zakresu międzynarodowych stosunków gospodarczych. Podobne spostrzeżenia można odnieść do rozważań A. Budnikowskiego dotyczących ograniczenia wolnego handlu w skali świata z uwagi na konieczność zachowania równowagi ekologicznej. Autor przedstawił bowiem nie tylko w syntetyczny, a jednocześnie kompleksowy sposób wpływ handlu międzynarodowego (ilustrując jego negatywne oddziaływanie odpowiednimi przykładami), ale podjął również próbę analizy ograniczenia skali tych zagrożeń za pomocą wskazanych narzędzi

polityki ekologicznej prowadzonej przez poszczególne państwa oraz w ramach międzynarodowej współpracy w dziedzinie ochrony środowiska.

Analizując z kolei w ostatnim rozdziale tej części międzynarodową politykę handlową, prof. A. Budnikowski wykazuje, jak sprzyja ona poszczególnym podmiotom lub grupom krajów oraz całej społeczności międzynarodowej. W tym celu przedstawia odpowiednio podział korzyści wynikających z powstania kartelu międzynarodowego, porozumień integracyjnych i organizacji międzynarodowych regulujących wymianę gospodarczą, ilustrując je na przykładzie mechanizmu działania krajów OPEC, strefy wolnego handlu i unii celnej oraz GATT/WTO. Całość rozważań na ten temat zawiera wiele własnych spostrzeżeń i opinii autora, z którymi w większości należy się w pełni zgodzić.

Problemom międzynarodowych stosunków finansowych poświęcona jest część IV. Jej celem było - zgodnie z intencją autora - przedstawienie, jak narzędzia i mechanizmy z dziedziny finansów międzynarodowych wpływają na zależności makroekonomiczne powstałe pod wpływem rozwoju handlu międzynarodowego, obrotów kapitałowych oraz polityki handlowej, omówionych w dwóch poprzednich częściach recenzowanej pracy. "Zwierciadłem gospodarki" otwartej jest oczywiście bilans płatniczy. Stąd autor oprócz podstawowych pojęć dotyczących jego definicji, zasad księgowania i grupowania poszczególnych transakcji oraz analizy rozmiarów i struktury bilansu płatniczego na przykładzie Polski w latach 1997-1998, po pierwsze wyraźnie wskazuje na różnice między wyrównywaniem a równoważeniem tej kategorii ekonomicznej oraz na różne definicje równowagi, po drugie zaś kompleksowo analizuje metody równoważenia bilansu płatniczego w długim okresie.

Rozmazania prof. A. Budnikowskiego w tej kwestii należy uznać za szczególnie cenne. Wprawdzie inni autorzy wymieniali powyższe metody równoważenia bilansu płatniczego, jednak żaden z nich tak wszechstronnie i przystępnie ich nie wyjaśnił w krajowej literaturze przedmiotu. Dotyczy to zwłaszcza mechanizmu automatycznego. Zasług Profesora w tym zakresie nie pomniejsza nawet fakt, że poszczególne elementy (rodzaje) tego mechanizmu mają w większości historyczny charakter. Ich przedstawienie było jednak

niezbędne, gdyż w przeciwnym razie trudno czytelnikowi (studentowi) zrozumieć przyczyny prowadzenia we współczesnych warunkach drugiej metody równoważenia bilansu płatniczego, a mianowicie polityki dostosowawczej i jej nie zawsze wysoką skuteczność w przywracaniu równowagi bilansu płatniczego poszczególnych państw. W tym kontekście do zasług autora należy jeszcze dodać jego własną klasyfikację narzędzi polityki, z jednej strony poprzez ogólne rozmiary popytu kształtowane przez import i eksport, z drugiej natomiast poprzez przesuwanie części popytu z rynku krajowego na zagraniczny i odwrotnie.

W tej części pracy A. Budnikowski analizuje również kurs walutowy i rynek walutowy oraz czynniki determinujące poziom kursu walutowego i sprawność rozliczeń międzynarodowych z tytułu realizacji wymiany towarów, usług oraz przepływów kapitałowych. Na podkreślenie zasługuje zarówno oryginalna klasyfikacja czynników powodujących zmiany ceny pieniądza zagranicznego, jak i analiza poszczególnych systemów walutowych świata pod kątem sprawnego ich funkcjonowania. Wydaje się, że również warunki dobrze działających systemów zostały w takiej postaci przytoczone w polskiej literaturze przedmiotów po raz pierwszy.

Treścią ostatniej części recenzowanej pracy jest analiza wpływu handlu międzynarodowego na gospodarkę krajów rozwijających się. Ich charakterystyka, zmierzająca do przedstawienia pewnej klasyfikacji, z uwagi na duże zróżnicowanie poziomu rozwoju w całej grupie pozostawia jednak pewien niedosyt. Szkoda też, że autor nie pokusił się o bardziej precyzyjne określenie miejsca byłych krajów socjalistycznych w zaprezentowanej klasyfikacji krajów rozwijających się. Problem ten budzi bowiem wiele emocji wśród studentów, zwłaszcza podczas analizy struktury podmiotowej gospodarki światowej.

Z przedstawionych teorii zależności, wzrostu zubażającego oraz Prebisha, dotyczących kształtowania się *terms of trade*) wynika jednoznacznie, że handel międzynarodowy przyczynia się do pogorszenia sytuacji gospodarczej krajów rozwijających się. Stąd prof. A. Budnikowski, zgadzając się - jak się wydaje z tym poglądem, w dalszych rozważaniach przedstawia działania podjęte ze strony

krajów rozwijających się, zmierzające do zwiększenia korzyści z handlu międzynarodowego oraz ich efekty. Przedsięwzięcia te dotyczyły prób stabilizowania poziomu cen eksportowanych przez nie surowców, zmiany struktury produkcji oraz przebudowy istniejącego systemu powiązań gospodarczych w świecie. W kontekście rozważań odnoszących się do metod stabilizowania cen wcześniejsza moja uwaga o braku w recenzowanym opracowaniu szerszej analizy tendencji i mechanizmu ich kształtowania się na rynku międzynarodowym się potwierdza. Znając te prawidłowości, czytelnik miałby jasny pogląd nie tylko na temat konieczności zawierania międzynarodowych porozumień towarowych (regulujących wysokość kwot eksportowych i zasad finansowania zapasów buforowych jako narzędzi przeciwdziałających spadkowi cen surowców eksportowanych przez kraje rozwijające się, ale również na niezbedność zmiany struktury produkcji i strategii wykorzystania handlu zagranicznego w tych przemianach. Z rozważań autora wynika, że wysiłki podjęte przez kraje rozwijające się na rzecz zmiany miejsca w handlu światowym przyniosły efekty tylko nielicznym. Wyraźnie podkreśla jednak, że łączyć je należy nie tyle z instytucjonalną przebudową ładu ekonomicznego w skali świata i międzynarodowymi porozumieniami stabilizującymi ceny surowców, ile z wysiłkiem podjętym przez cztery kraje (tzw. azjatyckie tygrysy) na rzecz zmiany struktury produkcji i rozwoju eksportu, głównie wyrobów przetworzonych. Z analizy kształtowania się cen wynikałoby również, że ceny towarów przemysłowych wykazują długookresową tendencję wzrostową na rynku światowym.

Uwzględnienie przez prof. A. Budnikowskiego w końcowych rozdziałach części piątej problemów związanych z przyczynami wybuchu kryzysu zadłużeniowego i powtarzających się kryzysów finansowych nie jest dziełem przypadku. Kraje rozwijające się dążąc do zmiany miejsca w międzynarodowym podziale pracy, korzystały z zasobów zewnętrznych finansujących ich niedostateczną akumulację własną. A zatem, dopuszczając nadwyżki importu nad eksportem finansowaną głównie kredytami zagranicznymi, a z drugiej strony - nie uzyskując odpowiednich wpływów z eksportu, pozwalających wywiązać się

z podjętych zobowiązań, wpadły w pułapkę zadłużeniową. Oznacza to, że handel międzynarodowy z czynnika wzrostu gospodarczego warunkującego dobrobyt, poprawę pozycji zajmowanej w gospodarce światowej itd., przekształcił się w barierę, której pokonanie wymagało wielu wyrzeczeń ze strony krajów rozwijających się. Ich skalę oraz skutki autor analizuje z właściwą sobie skrupulatnością, podobnie zresztą, jak przyczyny wybuchu kryzysu zadłużeniowego oraz finansowego (na przykładzie krajów azjatyckich). O ile jednak opinie - również autora - na temat tych pierwszych - są znane w podręcznikach z zakresu międzynarodowych stosunków gospodarczych, o tyle poglądy dotyczące przyczyn kryzysu finansowego nie znalazły odpowiedniego miejsca w dotychczasowych pracach tego rodzaju.

Wspomniane wcześniej walory pracy, a w szczególności nowe ujęcie badań, zbliżone do stosowanych w literaturze zachodniej, szerokie spojrzenie na teorie handlu międzynarodowego i ukazanie ich praktycznych implikacji, włączenie najnowszych zjawisk (m.in. związanych z powtarzającymi się kryzysami finansowymi) oraz interesująca interpretacja wielu mechanizmów funkcjonowania gospodarki światowej - powodują, że recenzowaną pracę prof. A. Budnikowskiego można uznać za jedną z najważniejszych pozycji w polskiej literaturze poświęconej międzynarodowym stosunkom gospodarczym. Ma ona również duże walory dydaktyczne. Jej ceną zaletą jest prezentacja bardzo skomplikowanych rozważań teoretycznych w taki sposób, że są one zrozumiałe dla każdego czytelnika. Dużą w tym zasługą nie tylko pięknej polszczyzny, którą posługuje się prof. Budnikowski, ale także licznie wykorzystywanych przykładów, schematów i wykresów. Z dydaktycznego punktu widzenia dużym walorem tego podręcznika jest opracowanie pytań testowych oraz problemowych, które pozwalają sprawdzić przyswajalność wiedzy na dany temat. Można go zatem polecić z pełnym przekonaniem przede wszystkim studentom szkół ekonomicznych, ale mam nadzieję, że książka ta w nie mniejszym stopniu będzie przydatna dla innych czytelników zainteresowanych prawidłowościami oraz mechanizmami rządzącymi wymianą gospodarczą w skali świata.

HALINA NAKONIECZNA-KISIEL